

اسلام‌پژوهش‌های روان‌شناختی

سال هفتم، شماره اول، پیاپی ۱۵، بهار و تابستان ۱۴۰۰ (ص ۷۱-۸۸)

نقش میانجی انعطاف‌پذیری شناختی در رابطه هوش معنوی و رضایت زناشویی

The role of mediator of cognitive flexibility in the relationship between spiritual intelligence and marital satisfaction

ریحانه فتاحی / کارشناسی ارشد مشاوره و راهنمایی دانشگاه آزاد اسلامی قم، ایران.
محمد رضا سالاری فر / دکتری روان‌شناسی، استادیار پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران.

Reihaneh Fattahi / MA in Counseling Islamic Azad university of Qom, Iran.

Mohammad Reza Salari Far / Scientific Research Institute, Qom, Iran.

msalarifar@rihu.ac.ir.

Abstract

The purpose of this study was to investigate the role of mediating cognitive flexibility in spiritual intelligence and marital satisfaction. The participants of this study were 306 married female students of the Qom university, who studied in the year 97 - 96, and were selected by available sampling method. For collecting data, Enrich's marital satisfaction Questionnaire, Abdollah Zadeh's spiritual intelligence and cognitive flexibility (Dennis & Vanderwal, 2010) were used. Data were analyzed using descriptive and inferential statistics. The statistical method used in the descriptive statistics section is the Average, Standard deviation, abundance tables and in the inferential statistics, Pearson correlation coefficient analysis were used to investigate the relationship between variables, and use of statistical analysis of path analysis based on Baron and Kenny model was analyzed using SPSS and AMOSS software.

چکیده

هدف از این پژوهش بررسی نقش میانجی انعطاف‌پذیری شناختی در رابطه هوش معنوی و رضایت زناشویی بود. شرکت‌کنندگان این پژوهش ۲۸۰ نفر از دانشجویان متاهل دانشگاه قم که در سال تحصیلی ۹۶-۹۷ مشغول به تحصیل بودند که با روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌ها از پرسش‌نامه‌های رضایت زناشویی انریچ، پرسش‌نامه هوش معنوی عبدالله زاده و همکاران و پرسش‌نامه انعطاف‌پذیری شناختی (دنيس و وندروال، ۲۰۱۰) استفاده شد. داده‌ها با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. روش آماری مورد استفاده در بخش آمار توصیفی میانگین، انحراف معیار، جداول فراوانی و در بخش آمار استنباطی به منظور بررسی رابطه بین متغیرها از ضریب همبستگی پیرسون و استفاده از شیوه آماری تحلیل مسیر بر اساس مدل بارون و کنی با استفاده از نرم افزارهای SPSS و

The results of the research show that spiritual intelligence variable has a significant relationship with marital satisfaction (0.473). Spiritual intelligence also has a significant relationship with cognitive flexibility (0.534).

The Variable of cognitive flexibility has a significant relationship with marital satisfaction (0.453) and the cognitive flexibility in the relationship between spiritual intelligence and marital satisfaction has a slight mediator role.

Keywords: Cognitive flexibility, Spiritual intelligence, Marital Satisfaction, Islam, mediation.

Amos مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج فرضیه‌های پژوهش نشان داد متغیر هوش معنوی با رضایت زناشویی (۰/۴۷۳) رابطه معنادار دارد. همچنین هوش معنوی با انعطاف‌پذیری شناختی (۰/۵۳۴) رابطه معنادار دارد. متغیر انعطاف‌پذیری شناختی با رضایت زناشویی (۰/۴۵۳) رابطه معنادار دارد و انعطاف‌پذیری شناختی در رابطه بین هوش معنوی و رضایت مندی زناشویی نقش میانجی جزئی دارد.

کلیدواژه‌ها: انعطاف‌پذیری شناختی، هوش معنوی، رضایت زناشویی، میانجی‌گری، اسلام.

مقدمه

ازدواج به‌عنوان موهبتی بزرگ و مهم‌ترین و عالی‌ترین رسم اجتماعی به نیازهای عاطفی و ایمنی افراد بزرگسال و بقای نسل بشر توجه کرده است (فیاض صابری، توزنده جانی، ثمری و نجات، ۱۳۹۸، ص ۵۷). روابط زن و شوهری پایدار و رضایت‌بخش، ویژگی‌های مثبت بسیاری نظیر سلامت روانی، سلامت جسمانی و رشد را برای اعضای خانواده فراهم می‌آورند. این روابط زن و شوهری محیطی مساعد را برای کودکان فراهم می‌آورد و همچنین رشد و سلامتی اعضای خانواده را ارتقا می‌دهد (ایراستورزا^۱، ۲۰۱۷م، ص ۶۵۰).

در حالی که برخی ازدواج‌ها به طلاق می‌انجامند، تعدادی از ازدواج‌ها هم وجود دارند که سالم و پایدار باقی می‌مانند، تمرکز بر اینکه چه عواملی باعث پایداری این ازدواج‌ها می‌شود، باعث به دست آمدن تصویری می‌گردد که می‌تواند در امر ایجاد و ترویج ازدواج‌های پایدار در جامعه سازنده باشد. اگر محققان بتوانند عواملی را شناسایی کنند که ازدواج را بر روی مسیر خود به سمت موفقیت قرار دهد، جامعه می‌تواند نرخ پایین‌تری از طلاق، افزایش دوام، پایداری و رضایت از ازدواج را تجربه کند (کوبینا^۲، ۲۰۲۰م، ص ۵۳).

1. Irastorza.

2. Cobbinah.

روابط زناشویی پایدار و رضایت‌بخش، در فراهم آوردن نتایج مثبت بسیار برای اعضای خانواده از جمله سلامت روانی مثبت، سلامت بدنی و رشد کارآمد هستند. این روابط زناشویی محیطی مساعد را برای کودکان فراهم می‌آورد و همچنین رشد و سلامتی اعضای خانواده را ارتقا می‌دهد (حاتمی و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۱۲۱). رضایت زناشویی معلول عوامل بی‌شماری از ارتباطات میان زن و شوهر و فرزندان است. رضایت زناشویی هنگامی وجود دارد که وضعیت موجود فرد در روابط زناشویی همانند با آنچه وی انتظار دارد، برابر باشد و نارضایتی زناشویی هنگامی اتفاق می‌افتد که وضعیت موجود فرد در روابط زناشویی با وضعیت مورد انتظار و دلخواه فرد برابر نباشد (ترقی جاه و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۱۰۹).

رضایت زناشویی، تحت تأثیر عوامل متعددی از جمله نحوه تفکر، ادراک فرد از خود و دیگران، انتظارات فرد از زندگی، ویژگی‌های شخصیتی و هیجانات قرار دارد (سلیمانی و محمدی، ۱۳۸۸، ص ۱۳۳). بسیاری از پژوهشگران یکی از تأثیرگذارترین عوامل در رضایت زندگی را تقویت و آموزش هوش معنوی می‌دانند (ابوالمعالی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۱۱۷) و پژوهش‌های دیگر هم نشان داده که زندگی معنوی نقش شایانی در بالا رفتن رضایتمندی زناشویی دارد (ماهونی، فلینت و مک گراو، ۲۰۲۰، ص ۱۵۹). هوش معنوی شامل توانایی استفاده از مباحثی است که می‌تواند عملکرد و سازگاری فرد را پیش‌بینی کند و عملکرد ارزشمندی برای فرد در زندگی موجب شود (پینتو و پینتو، ۲۰۲۰، ص ۱). نوری و شهیاد (۱۳۹۶، ص ۵۶) در پژوهشی با عنوان بررسی رابطه بین هوش معنوی و هوش اخلاقی با رضایت زناشویی در زنان متأهل نشان دادند که بین هوش معنوی و رضایت زناشویی در زنان متأهل رابطه معنی‌داری وجود دارد.

در این میان هوش معنوی با متغیر تأثیرگذار بر رضایت زناشویی در ارتباط است که انعطاف‌پذیری شناختی نام دارد. انعطاف‌پذیری شناختی یکی از عوامل مهم در تعاملات اجتماعی است و به‌عنوان فرآیندی پویا تعریف می‌شود که مسئول ایجاد انطباق مثبت فرد با محیط است، به‌گونه‌ای که فرد انعطاف‌پذیر علی‌رغم وجود تجارب مخالف یا آسیب‌زا قادر است با محرک‌های در حال تغییر محیط سازگار شود (دنیس، ۲۰۱۰، ص ۵۴). در باب ارتباط هوش معنوی و انعطاف‌پذیری شناختی

1. Mahoney, Flint, McGraw.

2. Pinto, Pinto.

شریفی ریگی و بساک نژاد (۱۳۹۷) در پژوهش خود به ارتباط هوش معنوی و انعطاف پذیری شناختی اشاره کرده‌اند.

از سوی دیگر انعطاف پذیری عامل بسیار مهمی در رضایت زناشویی است به طوری که انعطاف پذیری را توانایی و تمایل انطباق با تغییرات زندگی، که مستلزم درک منظرهای مختلف، توانایی سازگاری، گشوده بودن به موقعیت‌های جدید، تغییر دادن مسیر حرکت در صورت لزوم و تمایل به یادگیری و رشد، تعریف کرده‌اند. افزایش انعطاف پذیری شناختی باعث می‌شود که افراد در هنگام بحران‌ها، اتفاق‌های تراژدی، تهدید و استرس، رفتار انطباق‌آمیز مثبت نشان دهند (مددی و رحمانی، ۱۳۹۶، ص ۴). به طور کلی پژوهش‌شماره و اسحاقی ثانی (۱۳۹۷) ارتباط انعطاف‌پذیری شناختی و رضایت زناشویی را مثبت و معنادار گزارش کرده‌اند. به طور کلی خانواده اولین و مهم‌ترین نظام ارتباطی برای هر فرد به شمار می‌رود و زمینه و بستر مناسبی برای ایجاد سلامت جامعه است. زنان نیز به عنوان یکی از دو نیمه اصلی در پیوند زناشویی نقشی فعال و پویا در ادامه زندگی مشترک یا ختم آن دارند. بررسی‌های علمی برای شناسایی عوامل و متغیرهای مرتبط با رضایت زناشویی مشکل و پیامدهای آن در جامعه ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. در این میان دانشجویان قشری هستند که آموزش در آنها موجب سرایت اثرات مثبت آن آموزش به سایر اقشار جامعه خواهد شد و از آنجایی که دانشجویان زن متأهل مسئولیت اداره کردن خانواده، همسر و فرزندان را نیز به عهده دارند این پژوهش‌گرایان پذیر می‌نماید. از طرفی جامعه قم جامعه‌ای به شدت مذهبی است و مذهب و معنویت در خانواده‌ها در استان قم جایگاه ویژه‌ای دارد بنابراین پژوهش حاضر با هدف پاسخ به پرسش آیا انعطاف‌پذیری شناختی به عنوان متغیر میانجی در رابطه بین هوش معنوی و رضایت زناشویی دانشجویان زن متأهل شهر قم نقش دارد؟

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر با توجه به هدف و ماهیت از نوع توصیفی همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش شامل ۱۵۰۰ نفر از دانشجویان زن متأهل دانشگاه قم که در سال تحصیلی ۹۷-۹۶ مشغول به تحصیل اند را شامل می‌شود. برای تعیین حجم نمونه از جدول کرجسی مورگان استفاده شد که بر اساس این حجم جامعه تعداد ۳۰۶ نفر از دانشجویان زن متأهل به صورت نمونه‌گیری در دسترس پس از توضیح در مورد هدف‌های مورد مطالعه و داشتن تمایل به شرکت در مطالعه انتخاب شدند که پرسش‌نامه‌های تکمیل شده معتبر ۲۸۰ عدد بودند.

ابزارهای پژوهش

پرسش‌نامه رضایت زناشویی انریچ: مقیاس رضایت زناشویی انریچ را فاورز و اولسون در سال ۱۹۸۹م با اهداف ارزیابی و شناسایی زمینه‌های بالقوه مشکل‌زا و زمینه‌های قدرت و پرباری روابط زناشویی ساخته‌اند. هدف پرسش‌نامه تعیین حیطه‌های کاری و نقاط قوت روابط زناشویی و شامل عبارت‌هایی درباره جنبه‌های مختلف زندگی زناشویی فرد است که ممکن است با آن موافق یا مخالف باشد. فرم اصلی آن از ۱۱۵ ماده و فرم کوتاه آن از ۴۷ ماده تشکیل شده است. در این پژوهش از فرم کوتاه آن استفاده می‌شود. فرم کوتاه این مقیاس توسط سلیمانان (۱۳۷۳) تهیه شده است. سؤالات در طیف لیکرت ۵ درجه‌ای نمره‌گذاری می‌شود. سلیمانی (۱۳۸۹)، به نقل از سهرابی، جهانی، مهربان، مرعشیان و ظاهری، (۱۳۹۵، ص ۱۳۳) روایی هم‌زمان پرسش‌نامه را با فرم اصلی آن ۰/۹۵ به دست آورد و پایایی آن را به روش آلفای کرونباخ ۰/۹۳ گزارش کرده‌اند. معتمدین (۱۳۸۳) برای بررسی روایی سازه پرسش‌نامه انریچ از پرسش‌نامه سازگاری زناشویی استفاده کرد و ضریب همبستگی ۰/۶۵ ($P < ۰/۰۱$) به دست آورد. اولسون و همکاران (۱۹۸۹) ضریب آلفای کرونباخ آن را ۰/۹۲ گزارش کرده‌اند (به نقل از سهرابی و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۱۳۳).

پرسش‌نامه هوش معنوی: این آزمون در سال ۱۳۸۷ و با همکاری کشمیری و عرب احمدی بر روی دانشجویان دانشگاه پیام‌نور هنجار شده است. ابتدا پرسش‌نامه مقدماتی ۲۹ سؤالی توسط سازندگان آزمون تدوین گردید و روی ۳۰ نفر از دانشجویان اجرا گردید. پایایی آزمون در مرحله مقدماتی به روش آلفا برابر ۰/۸۷٪ عبارت تنظیم شد. در مرحله نهایی پرسش‌نامه بر روی ۲۸۰ نفر گروه نمونه اجرا شد، پایایی در این مرحله ۰/۸۹ به دست آمد. برای بررسی روایی علاوه بر روایی محتوایی صوری که سؤال‌ها با نظر متخصص‌ها تأیید شد، از تحلیل عاملی نیز استفاده شد و همبستگی کلیه سؤال‌ها بالای ۰/۳ بود. در این آزمون به گزینه کاملاً مخالفم نمره یک و مخالفم دو، به تا حدودی سه و موافقم چهار و کاملاً موافقم نمره پنج داده می‌شود و دامنه نمرات ۲۹ تا ۱۴۵ می‌باشد.

پرسش‌نامه انعطاف‌پذیری شناختی (CFI): این پرسش‌نامه توسط دنیس^۱ و همکاران ساخته شده است و یک ابزار خود گزارشی کوتاه ۲۰ ماده‌ای است که در یک طیف ۷ درجه‌ای از کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم نمره‌گذاری می‌شود و برای سنجش انعطاف‌پذیری

شناختی به کار می‌رود. در کل گویه‌های این پرسش‌نامه موفقیت فرد برای به چالش کشیدن افکار ناکارآمد و جایگزینی آنها با افکار کارآمد و متوازن را بررسی می‌کند و با توجه به سه جنبه انعطاف‌پذیری شناختی شامل میل به درک موقعیت‌های سخت به عنوان موقعیت‌های قابل کنترل، توانایی درک چندین توجیه جایگزین برای رویدادهای زندگی و رفتار انسان‌ها و توانایی ایجاد چندین راه‌حل جایگزین برای موقعیت‌های سخت ساخته شده است. این پرسش‌نامه در کار بالینی و غیربالینی و برای ارزیابی میزان پیشرفت فرد در ایجاد تفکر انعطاف‌پذیر در درمان شناختی-رفتاری افسردگی و سایر بیماری‌های روانی به کار می‌رود. دنیس و همکاران دو عامل ادراک گزینه‌های مختلف (ادراک توجیه رفتار) و عامل ادراک کنترل‌پذیری را شناسایی کردند و همبستگی این پرسش‌نامه را با پرسش‌نامه افسردگی بک (BDI-II) ($r = 0/39$) و مقیاس انعطاف‌پذیری شناختی مارتین $r = 0/75$ گزارش دادند. این پژوهشگران همسانی درونی این پرسش‌نامه را به روش آلفای کرونباخ، برای کل مقیاس، ادراک کنترل و ادراک گزینه‌های مختلف به ترتیب $0/91/91$ ، $0/0$ و $0/84$ و با روش بازآزمایی به ترتیب $0/75/81$ ، $0/0$ و $0/77$ به دست آوردند.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها: تجزیه و تحلیل آماری پژوهش در دو سطح توصیفی و استنباطی انجام شد. در سطح توصیفی از میانگین، انحراف معیار، جداول فراوانی و نمودارهای مناسب استفاده شده است. در سطح آمار استنباطی به منظور بررسی رابطه بین متغیرها از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. به منظور بررسی نقش میانجی متغیر انعطاف‌پذیری شناختی از تحلیل مسیر بر اساس مدل بارون و کنی استفاده شده است، تمامی تحلیل‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و Amos انجام شده است. همچنین به منظور تبیین درصد متغیر میانجی انعطاف‌پذیری شناختی در رابطه بین هوش معنوی و رضایت زناشویی از آزمون بوت استراپ و سوپل استفاده شده است.

یافته‌ها

در پژوهش حاضر در بخش ویژگی‌های جمعیت شناختی، میانگین سن پاسخگویان $24/2$ با انحراف معیار $6/18$ سال گزارش شد. در بحث تحصیلات بیشترین فراوانی مربوط به مقطع کارشناسی بود که این گروه، $76/1$ درصد از کل پاسخگویان را به خود اختصاص دادند.

جدول ۱- آماره‌های توصیفی متغیرهای پژوهش (N = ۲۸۰)

متغیرها	زیرمقیاس‌ها	کمینه	بیشینه	میانگین	انحراف استاندارد	کجی	کشیدگی
هوش معنوی	ارتباط با سرچشمه هستی	۱۵,۰۰	۶۰,۰۰	۵۰,۶۰۷۴	۷,۳۲۹۲	-۱,۳۴۷	۳,۳۴۱
	زندگی معنوی	۲۱,۰۰	۸۵,۰۰	۶۴,۹۱۴۶	۱۰,۱۲۵۹۱	-۰,۶۴۶	۱,۴۳۱
	هوش معنوی	۳۶,۰۰	۱۴۴,۰۰	۱۱۵,۵۲۲۰	۱۶,۵۰۱۴۱	-۱,۰۳۱	۲,۵۷۷
انعطاف‌پذیری شناختی	-	۴۸,۰۰	۱۴۰,۰۰	۹۴,۸۵۰۱	۱۴,۸۹۰۹۸	۰,۰۵۳	۰,۱۶۷
رضایت زناشویی	موضوعات شخصیتی	۱۱,۰۰	۳۰,۰۰	۲۳,۴۴۴۸	۳,۷۹۷۰۹	-۰,۳۴۸	-۰,۴۲۱
	ارتباط زناشویی	۱۲,۰۰	۳۰,۰۰	۲۲,۷۸۴۰	۴,۳۰۲۲۳	-۰,۲۱۴	-۰,۷۱۹
	حل تعارض	۸,۰۰	۲۵,۰۰	۱۷,۲۵۵۱	۳,۴۳۴۱۳	-۰,۲۴۸	-۰,۲۶۲
	مدیریت مالی	۶,۰۰	۲۵,۰۰	۱۹,۱۱۶۸	۳,۴۲۳۱۸	-۰,۵۴۷	۰,۳۲۲
	فعالیت‌های اوقات فراغت	۶,۰۰	۲۵,۰۰	۱۸,۹۶۸۹	۳,۱۹۳۲۲	-۰,۴۴۰	۰,۱۷۵
	روابط جنسی	۱۰,۰۰	۲۵,۰۰	۱۹,۴۶۴۵	۲,۸۲۸۰۸	-۰,۳۴۱	۰,۲۳۷
	ازدواج و فرزندان	۱۰,۰۰	۲۵,۰۰	۱۷,۵۰۱۶	۳,۰۰۵۷۵	۰,۴۷۷	۰,۰۸۴
	خانواده و دوستان	۸,۰۰	۲۵,۰۰	۱۸,۱۰۳۸	۳,۳۶۵۰۶	-۰,۳۵۸	-۰,۱۳۳
	جهت‌گیری مذهبی	۹,۰۰	۲۵,۰۰	۲۰,۴۴۶۱	۳,۶۹۱۹۲	-۰,۷۲۴	-۰,۲۱۱
	رضایت زناشویی کل	۱۲۰,۶۴	۲۲۳,۰۹	۱۷۷,۰۸۵۵	۲۲,۳۴۲۴۶	۰,۱۶۲	۰,۶۶۱

جدول شماره ۱ مشخصات توصیفی متغیرهای پژوهش حاضر را با زیرمؤلفه‌های آنها به خوبی نشان می‌دهد.

فرضیه ۱: هوش معنوی با رضایت زناشویی رابطه معنادار دارد.

برای آزمون فرضیه فوق از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. نتایج آن به

شرح جدول ۴ است.

جدول ۲- ماتریس همبستگی بین هوش معنوی و رضایتمندی زناشویی (N=۲۸۰)

متغیر	۱	۲
۱- هوش معنوی	۱	
۲- معنوی	**۰,۴۷۳	۱

$P \leq 0,05^*$ $P \leq 0,01^{**}$

طبق جدول ۲ متغیر هوش معنوی با رضایت زناشویی (۰/۴۷۳) در سطح ۰/۰۱ رابطه مثبت و معنادار دارد.

فرضیه ۲: هوش معنوی با انعطاف‌پذیری شناختی رابطه معنادار دارد.

جدول ۳- ماتریس همبستگی هوش معنوی با انعطاف‌پذیری شناختی (N=۲۸۰)

متغیر	۱	۲	۳
۱- ارتباط با سرچشمه هستی	۱		
۲- زندگی معنوی	۰,۷۸۲**	۱	
۳- هوش معنوی	۰,۹۲۴**	۰,۹۶۱**	۱
۴- انعطاف‌پذیری شناختی	۰,۴۰۲**	۰,۵۷۹**	۰,۵۳۴**

$P \leq 0,05^*$ $P \leq 0,01^{**}$

طبق نتایج جدول ۳ متغیر هوش معنوی با انعطاف‌پذیری شناختی (۰/۵۳۴) رابطه معنادار دارد. از میان زیرمقیاس‌های هوش معنوی، زندگی معنوی (۰/۵۷۹)، بیشترین رابطه را با انعطاف‌پذیری شناختی دارد.

فرضیه ۳: انعطاف‌پذیری شناختی با رضایت زناشویی رابطه معنادار دارد.

جدول ۴- ماتریس همبستگی بین انعطاف‌پذیری و رضایتمندی زناشویی (N=۲۸۰)

متغیر	۱	۲
۱- انعطاف‌پذیری شناختی	۱	
۲- رضایت زناشویی	**۰,۴۵۳	۱

$P \leq 0,05^*$ $P \leq 0,01^{**}$

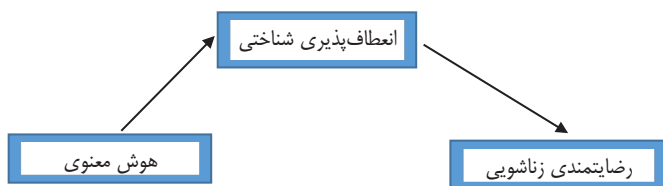
با توجه به جدول ۴ متغیر انعطاف‌پذیری شناختی با رضایت زناشویی رابطه مثبت و معناداری گزارش کردند.

فرضیه ۴: انعطاف‌پذیری شناختی در رابطه هوش معنوی و رضایت زناشویی نقش میانجی دارد.

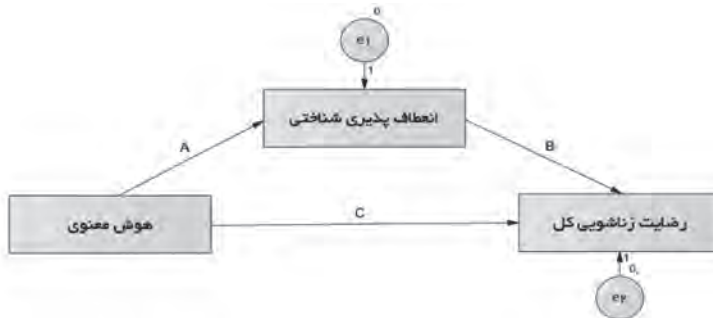
برای آزمون این فرضیه از تحلیل مسیر استفاده شد که در نمودار ۱ نشان داده شده است.

نمودار ۱- نقش میانجی انعطاف‌پذیری شناختی در رابطه هوش معنوی و رضایت زناشویی

به منظور بررسی میانجی‌گری از مدل بارون و کنی (۱۹۸۶م) استفاده شد (سرمد، ۱۳۷۸). در صورتی که اثر هوش معنوی از طریق انعطاف‌پذیری شناختی و به طور غیرمستقیم به رضایتمندی زناشویی منتقل شود، انعطاف‌پذیری شناختی متغیر میانجی^۱ محسوب می‌شود. به منظور بررسی میانجی‌گری بر اساس مدل بارون و کنی (۱۹۸۶م)، سه مرحله نیاز است و بایستی در هر سه مرحله، وزن‌های رگرسیونی معنادار باشند؛ ۱. پیش‌بینی متغیر وابسته اصلی (رضایتمندی زناشویی) بر اساس متغیر مستقل اصلی (هوش معنوی) (مسیر مستقیم)؛ ۲. پیش‌بینی متغیر میانجی انعطاف‌پذیری شناختی بر اساس متغیر مستقل اصلی (هوش معنوی) (مسیر غیرمستقیم)؛ ۳. پیش‌بینی متغیر وابسته اصلی (رضایتمندی زناشویی) بر اساس متغیرهای مستقل اصلی (هوش معنوی) و میانجی (انعطاف‌پذیری شناختی) به طور هم‌زمان (مدل میانجی). در مرحله سوم، اگر مسیر مستقیم متغیر مستقل (هوش معنوی) به متغیر وابسته (رضایتمندی زناشویی) همچنان معنی‌دار باشد یعنی متغیر مستقل به طور هم‌زمان از هر دو مسیر مستقیم و غیرمستقیم بر متغیر وابسته تأثیر می‌گذارد و میانجی‌گری جزئی است؛ اما اگر با حضور متغیر میانجی در مدل، مسیر مستقیم معنی‌دار نبود، به این معنی است که مسیر غیرمستقیم تمام تأثیر مسیر مستقیم را به خود جذب کرده و متغیر میانجی به طور کامل میانجی‌گری می‌کند (عزیزی، ۱۳۹۲). مدل مفهومی تحلیل مسیر در نمودار ۲ ارائه شده است.

نمودار ۲- مدل مفهومی واسطه‌گری

اجرای مراحل سه‌گانه معمولاً از طریق انجام سه رگرسیون در spss یا معادلات ساختاری در Amos یا Lisrel انجام می‌شود. مزیت روش معادلات ساختاری آن است که رگرسیون‌های سه‌گانه در یک مدل اجرا و به‌طور هم‌زمان بررسی می‌شود (براون، ۱۹۹۷؛ به نقل از شهابی‌زاده، ۱۳۹۴). از این رو از روش تحلیل مسیر در Amos استفاده شد.

جدول ۵- ضرایب استاندارد و معناداری مسیرها در مدل میانجی‌گری انعطاف‌پذیری شناختی در رابطه هوش معنوی و رضایتمندی زناشویی

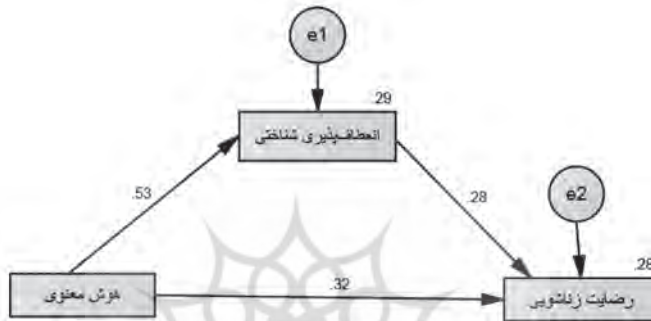
مرحله اول)			مرحله دوم)			مرحله سوم)		
مدل اثر مستقیم			مدل اثر غیر مستقیم			مدل میانجی‌گری		
مسیر	ضریب استاندارد	معناداری	مسیر	ضریب استاندارد	معناداری	مسیر	ضریب استاندارد	معناداری
A	----	----	A	۰,۵۳۴	۰,۰۰۰۱	A	۰,۵۳۴	۰,۰۰۰۱
B	----	----	B	۰,۴۵۳	۰,۰۰۰۱	B	۰,۲۷۹	۰,۰۰۰۱
C	۰,۴۳۷	۰,۰۰۰۱	C	----	----	C	۰,۳۲۴	۰,۰۰۰۱

مسیر A: مسیر هوش معنوی به انعطاف‌پذیری شناختی
 مسیر B: مسیر انعطاف‌پذیری شناختی به رضایتمندی زناشویی
 مسیر C: مسیر هوش معنوی به رضایتمندی زناشویی

همان‌طور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود ضرایب رگرسیونی در هر سه مرحله معنادار است و در مرحله سوم ضریب مسیر مستقیم متغیر مستقل (هوش معنوی) به متغیر وابسته

(رضایتمندی زناشویی) کاهش یافته، اما همچنان معنادار باقیمانده است؛ یعنی متغیر مستقل به‌طور هم‌زمان از هر دو مسیر مستقیم و غیرمستقیم بر متغیر وابسته تأثیر می‌گذارد؛ بنابراین انعطاف‌پذیری شناختی در رابطه بین هوش معنوی و رضایتمندی زناشویی نقش میانجی جزئی دارد.

نمودار ۳: ضرایب استاندارد مسیره‌ها در مدل میانجی‌گری انعطاف‌پذیری شناختی

برای بررسی میزان نقش واسطه‌ای انعطاف‌پذیری شناختی در رابطه بین هوش معنوی و رضایت زناشویی از بوت‌استرپ (با ۱۰۰۰ تکرار) استفاده شده که نتایج آن در جدول ۶ ارائه شده است:

جدول ۶- نتیجه آزمون بوت‌استرپ برای بررسی نقش میانجی انعطاف‌پذیری شناختی در رابطه بین هوش معنوی و رضایت زناشویی

سطح معنی‌داری	فاصله اطمینان ۹۵ درصد		برآورد اثر	اثرات
	حد بالا	حد پایین		
۰,۰۰۰۱	۰,۳	۰,۱۱۰	۰,۲۰۲	اثر غیرمستقیم
۰,۰۰۰۱	۰,۵۹	۰,۲۸۳	۰,۴۳۹	اثر مستقیم
۰,۰۰۰۱	۰,۷۸	۰,۵۰۵	۰,۶۴۱	اثر کل
۰,۰۰۰۱	۰,۴۹	۰,۱۷۶	۰,۳۱۵	نسبت اثر غیرمستقیم به اثر کل

نتیجه آزمون بوت‌استرپ نشان می‌دهد انعطاف‌پذیری شناختی توانسته است، ۳۱/۵ درصد رابطه بین هوش معنوی و رضایت زناشویی را به‌عنوان متغیر میانجی، تبیین کند. سطح معنی‌داری این رابطه نیز نشان می‌دهد این اثر میانجی، معنی‌دار است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از این پژوهش بررسی نقش میانجی انعطاف‌پذیری شناختی در رابطه هوش معنوی و رضایت زناشویی بود. در فرضیه اول پژوهش به بررسی رابطه هوش معنوی و رضایت زناشویی پرداخته شد. تحلیل‌های آماری انجام شده در این زمینه نشان می‌دهد که متغیر هوش معنوی با رضایت زناشویی ($r=0.473$) رابطه معنادار دارد ($P \leq 0.01$). این یافته با پژوهش‌های خورانا^۱ (۲۰۱۷م)، موناور^۲ و اواما طریق (۲۰۱۷م)، ساندرآ و همکاران (۲۰۰۳م)، کمالجو و همکاران (۱۳۹۵)، الیاسی و همکاران (۱۳۹۶)، بخشایش (۱۳۹۳)، ابوالمعالی (۱۳۹۱)، عقیلی (۱۳۹۱)، سلیمانی و همکاران (۱۳۹۵)، حسین دخت و همکاران (۱۳۹۲) همسو است.

در تبیین ارتباط هوش معنوی و رضایت زناشویی می‌توان گفت: معنویت نقش مهمی در رضایت زناشویی دارد، به این ترتیب که عقاید و اعمال مذهبی از لحاظ درون‌فردی، فرد را قادر می‌سازد که از لحاظ جسمانی، شناختی، عاطفی خشم خود را مهار کند تا بتواند مسئولیت اعمال خود را در تعارض‌ها بپذیرد. از لحاظ بین‌فردی، اعمال مذهبی شرایطی ایجاد می‌کند که فرد در هنگام خشم، به خدا توجه می‌کند و بدین ترتیب حمایتی برای هر دو زوج ایجاد می‌شود که بتوانند از تعارض با یکدیگر اجتناب کنند، بنابراین زمینه‌ای ایجاد می‌شود که سازگاری زناشویی بالا می‌رود و رضایت زناشویی افزایش می‌یابد (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۳۵۷). پژوهشگران بسیاری بر ارتباط میان مذهبی بودن و رضایت زناشویی تأکید کرده‌اند. توافق در مسائل مذهبی عامل مهمی در پایداری روابط زناشویی به شمار می‌رود. نقش مذهب مقطعی است؛ زیرا که مذهب به‌خودی‌خود مؤلفه‌های بسیاری همچون روش‌های زندگی، سیستم‌های اعتقادی، ارزشی، انتظارات و... را در بر می‌گیرد. مذهبی بودن به‌طور معناداری با رضایت زناشویی مرتبط است. مذهبی بودن به‌عنوان رویدادی آرام‌کننده، برای زوج‌های مذهبی در حین تعارض عمل می‌کند، بدین نحو که عبادت کردن، هیجان‌ات خصمانه و تعاملات هیجانی را کاهش می‌دهد (الیاسی و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۳).

1. Khurana.

2. Munawar.

3. Saundra.

در فرضیه دوم پژوهش به بررسی رابطه هوش معنوی و انعطاف‌پذیری شناختی پرداخته شد. تحلیل‌های آماری انجام شده در این زمینه نشان می‌دهد که متغیر هوش معنوی با انعطاف‌پذیری شناختی (۰/۵۳۴) رابطه معنادار دارد ($P \leq 0,01$). این یافته با پژوهش بخت‌افروز و همکاران (۱۳۹۶)، با عنوان بررسی رابطه چندگانه بین هوش معنوی و تاب‌آوری با انعطاف‌پذیری شناختی که در بین دانشجویان دختر انجام شد هم‌سو می‌باشد. در تبیین این یافته می‌توان گفت که در حقیقت، هوش معنوی مجموعه‌ای از فعالیت‌هاست که علاوه بر لطافت و انعطاف‌پذیری در رفتار، سبب خودآگاهی و بینش عمیق فرد نسبت به زندگی و هدف‌دار نمودن آن می‌شود؛ به‌گونه‌ای که اهداف فراتر از دنیای مادی ترسیم می‌گردد و همین فرآیند موجب سازگاری فرد با محیط زندگی می‌شود (الیاسی و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۱۶). همچنین زوهر و مارشال مشخصات افرادی که دارای هوش معنوی بالایی هستند را این‌گونه ذکر کرده‌اند. این افراد انعطاف‌پذیر هستند، درجه بالای هوشیاری نسبت به خویشتن را دارند، توانایی رویارویی با مشکلات، دردها و چیره شدن بر آنها را دارند (نصر اصفهانی و اعتمادی، ۱۳۹۱).

در فرضیه سوم پژوهش به بررسی رابطه انعطاف‌پذیری شناختی با رضایت زناشویی پرداخته شد. تحلیل‌های آماری انجام شده در این زمینه نشان می‌دهد که متغیر انعطاف‌پذیری شناختی با رضایت زناشویی (۰/۴۵۳) رابطه معنادار دارد ($P \leq 0,01$). شفیع‌ی و همکاران (۱۳۹۵) نشان دادند، انعطاف‌پذیری شناختی در افراد مطلقه به‌طور معنی‌داری پایین‌تر از افراد بدون سابقه طلاق است. همچنین رابطه بین انعطاف‌پذیری شناختی با برخی از مشکلات سلامت روان از جمله وسواس فکری عملی، افسردگی، نومیدی، استفاده از مواد، استرس، طلاق، تعارضات خانوادگی و... بررسی شده است. از جمله پژوهش بیگدلی و همکاران (۱۳۹۵) نشان دادند که افراد دارای نشانگان وسواس - جبری، انعطاف‌پذیری شناختی و حافظه کاری ضعیف‌تری نسبت به دانشجویان بهنجار دارند. افرادی که انعطاف‌پذیری شناختی کمی دارند ممکن است در صورت بروز مشکل، خودشان در مشکل گم شوند، احساس کنند قربانی هستند، برای همیشه درگیر آن شوند و به مکانیسم‌های تطابقی نادرست مثل طلاق روی آورند، و قطعاً زندگی زناشویی با فراز و نشیب‌هایی همراه است و داشتن انعطاف‌پذیری که مجموعه‌ای از توانایی‌های اکتسابی است، فرد را در رویارویی با ناملایمات زندگی اش پشتیبانی می‌کند.

در فرضیه چهارم پژوهش به بررسی نقش میانجی انعطاف‌پذیری شناختی در رابطه

هوش معنوی و رضایت زناشویی در دانشجویان زن متأهل دانشگاه قم پرداخته شد. نتایج تحلیل‌های آماری نشان می‌دهد که انعطاف‌پذیری شناختی در رابطه بین هوش معنوی و رضایتمندی زناشویی نقش میانجی جزئی دارد. با توجه به اینکه پژوهشگر تاکنون به پژوهشی که ارتباط میان هوش معنوی، انعطاف‌پذیری شناختی و رضایت زناشویی را مورد بررسی قرار داده باشند، دست نیافته، امکان مقایسه نتایج این پژوهش با سایر پژوهش‌ها وجود ندارد؛ اما با توجه به پژوهشی که عطادخت و همکاران (۱۳۹۴) با عنوان اثربخشی آموزش گروهی تحلیل رفتار متقابل در افزایش انعطاف‌پذیری شناختی و ارتقای عملکرد خانواده در زنان دارای اختلافات زناشویی انجام داده‌اند و نیز نتایجی که نشان داد آموزش تحلیل رفتار متقابل باعث ارتقای عملکرد خانواده و افزایش انعطاف‌پذیری شناختی زنان شده است، احتمالاً داشتن انعطاف‌پذیری شناختی در کاهش میزان نارضایتی زناشویی مؤثر بوده و تعمیم این آموزش به دیگر جنبه‌های زندگی می‌تواند در کاهش مشکلات زوجین و خانواده‌ها کاربرد پیشگیرانه داشته باشد. این پژوهش را می‌توان تا حدی با موضوع پژوهش هم‌سو دانست. همچنین کشاورز، مولوی و یارمحمدیان (۱۳۸۷) به نقل از عطادخت و همکاران در پژوهش خود نشان دادند که بین انعطاف‌پذیری شناختی و شادکامی ارتباط مثبت و معنی‌داری وجود دارد. انعطاف‌پذیری شناختی به توانایی انسان برای سازگار کردن راهکارهای فرایند شناختی در مواجهه با شرایط جدید و غیرمنتظره در محیط اطلاق می‌شود. طبق نظریه انعطاف‌پذیری شناختی، انعطاف‌پذیر شناختی کسی است که می‌تواند به راحتی در پاسخ به خواست‌های موقعیتی متنوع، اطلاعات را مجدداً سازمان‌دهی کرده و به کاربرد. افراد برای به دست آوردن این انعطاف‌پذیری شناختی باید پیچیدگی کامل مسائل را درک کنند و به دفعات فضای مسئله را بررسی کنند تا ببینند چگونه تغییر در متغیرها و اهداف می‌تواند فضا را تغییر دهد. افرادی که انعطاف‌ناپذیری شناختی دارند در پاسخ به تغییرات محیطی، تغییرات در زندگی اجتماعی، تغییرات در شغل و...، سفت‌وسخت هستند، نیاز به ساختار دارند و تمایل دارند که تمام کارها را به یک شیوه معین انجام دهند، بنابراین هرگونه تغییر ممکن است آنها را مضطرب و آشفته سازد و در این حالت یکی از راه‌ها برای سازگاری با محیط در حال تغییر در این افراد، ایجاد و رشد علائم آسیب روانی است (اسکندری و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۲۵).

از محدودیت‌های این پژوهش، تأثیر وضعیت روحی و روانی دانشجویان و نگذاشتن وقت کافی هنگام تکمیل پرسش‌نامه‌ها بود که طبیعت تمام مطالعات توصیفی است که

از طریق پرسش‌نامه اطلاعات آنها جمع‌آوری می‌شوند و خارج از اختیار پژوهشگر بود. با توجه به جدید بودن متغیر انعطاف‌پذیری شناختی و پژوهش‌های محدود در این زمینه، پیشنهاد می‌شود با انجام پژوهش‌های مختلف و بررسی نقش سایر متغیرها در ارتباط با انعطاف‌پذیری شناختی به گسترش این حوزه کمک شود.

پیشنهاد می‌گردد که درمانگران و مشاوران با یافتن روش‌هایی برای افزایش انعطاف‌پذیری شناختی و آموزش آن به افراد بتوانند افق‌های تازه‌ای در برابر درمان و پیشگیری از آسیب‌های روانی بگشایند. با توجه به نتایج، متغیر انعطاف‌پذیری شناختی می‌تواند حدود $\frac{1}{3}$ رابطه هوش معنوی و رضایت زناشویی را میانجی‌گری کند؛ لذا به پژوهشگران آینده توصیه می‌شود به دنبال کشف متغیرهایی بروند که مابقی این رابطه را تحت تأثیر قرار می‌دهد که قطعاً با مشخص شدن این مسیر می‌توان به انجام پژوهش‌های آزمایشی پرداخت و نتیجه را عینی‌تر بررسی نمود.

منابع

- ابوالعالی، خدیجه؛ مجتبابی، مینا و رحیمی، ندا (۱۳۹۱)، «پیش‌بینی رضایت از زندگی زناشویی بر اساس مهارت‌های حل مسئله اجتماعی و هوش معنوی در افراد متأهل»، *مجله علوم رفتاری*، دوره هفتم، شماره ۲، ص ۱۱۵-۱۲۲.
- الیاسی، خدیجه؛ فروتن، مرجان؛ احمدی، رقیه؛ حیدری، راضیه و مهدی‌نژاد، معصومه (۱۳۹۶)، *عوامل مؤثر بر رضایت زناشویی و رابطه آن با هوش معنوی و استرس*، کنگره بین‌المللی مدیریت بهداشت روان و علوم روان‌شناختی، ص ۱-۱۷.
- امامقلیان، فاطمه؛ مصطفایی، محمدرضا؛ حسین‌آبادی‌فراهانی، محمدجواد و کشاورز، مینا (۱۳۹۵)، «هوش معنوی و عوامل مؤثر بر آن در دانشجویان پرستاری: یک مطالعه توصیفی-مقطعی»، *نشریه اسلام و سلامت*، دوره دوم، شماره ۲، ص ۱۶-۲۲.
- بخت‌افروز، زهرا؛ یوسفی، زهرا و آقایی، پروین (۱۳۹۶)، «بررسی رابطه چندگانه بین هوش معنوی و تاب‌آوری با انعطاف‌پذیری شناختی در بین دانشجویان دختر دانشگاه آزاد خوراسگان»، *دومین کنگره بین‌المللی علوم انسانی، مطالعات فرهنگی*، تهران.
- بشرپور، سجاد؛ محمدی، نسیم و اسدی شیشه‌گران، سارا (۱۳۹۵)، «اثربخشی آموزش خود شفقتی شناختی در ولع مصرف، شدت وابستگی و انعطاف‌پذیری شناختی افراد وابسته به مواد»، *مجله روان‌شناسی بالینی*، سال نهم، شماره ۳، ص ۹۲-۱۰۳.

- بصروی، سیما و عباسی، ترانه (۱۳۹۴)، «رابطه هوش معنوی و کیفیت ابعاد رابطه زناشویی (صمیمیت و شور جنسی) در بین زنان متأهل شهر کرج»، **فصلنامه نسیم تندرستی**، دوره چهارم، شماره ۳، ص ۱۵-۲۰.
- بیگدلی، ایمان اله و صباحی، پرویز (۱۳۹۵)، «مقایسه انعطاف پذیری شناختی، نظریه ذهن و حافظه کاربرد دانشجویان دارای نشانه های وسواسی جبری و گروه بهنجار»، **فصلنامه تازه های علوم شناختی**، سال هجدهم، شماره ۴، ص ۲۵-۳۷.
- ترقی جاه، صدیقه؛ بهادری خسروشاهی، جعفر و خانجانی زینب (۱۳۹۵)، «پیش بینی رضایت زناشویی زنان با ویژگی های شخصیتی و دینداری»، **مجله مشاوره و روان درمانی خانواده**، دوره ششم، شماره ۲، ص ۱۰۷-۱۲۷.
- حاتمی ورنزه، ابوالفضل (۱۳۹۴)، **تدوین الگوی ازدواج پایدار رضایت مند و بررسی اثر بخشی برنامه مد/خله ای مبتنی بر آن**، پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه مشاوره، دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- حسین دخت، آرزو؛ فتحی آشتیانی، علی؛ تقی زاده، محمد احسان (۱۳۹۲)، «رابطه هوش معنوی و بهزیستی معنوی با کیفیت زندگی و رضایت زناشویی»، **روان شناسی دین**، سال ششم، شماره ۲، ص ۵۷-۷۴.
- حسینیان، سیمین؛ قاسم زاده، سوگند و نیکنام، ماندانا (۱۳۹۰)، «پیش بینی کیفیت زندگی معلمان زن بر اساس متغیرهای هوش هیجانی و هوش معنوی»، **فصلنامه مشاوره شغلی و سازمانی**، دوره سوم، شماره ۹، ص ۴۲-۹۶.
- سلیمانیان، علی اکبر و محمدی، اکرم (۱۳۸۸)، «بررسی رابطه هوش هیجانی و رضایت زناشویی»، **پژوهشنامه تربیتی دانشگاه آزاد بجنورد**، شماره ۱۹، ص ۱۳۲-۱۵۰.
- سهرابی، احمد؛ جهانی، عهدیه؛ محرابیان، طاهره؛ مرعشیان، فاطمه و ظاهری، صدیقه (۱۳۹۵)، «رابطه کیفیت زندگی و استرس با رضایت زناشویی در زنان مبتلا به سردرد میگرنی شهرستان اهواز»، **مجله علوم مراقبتی نظامی**، سال سوم، شماره ۲، ص ۱۲۲-۱۵۵.
- شاره، حسین و اسحاقی ثانی، مریم (۱۳۹۷)، «نقش پیش بینی شخصیت بامدادی شامگاهی، انعطاف پذیری شناختی و تنظیم شناختی هیجان در رضایت زناشویی زنان میانسال»، **مجله روان پزشکی و روان شناسی بالینی ایران**، سال بیست و چهارم، شماره ۴، ص ۳۸۴-۳۹۹.
- شریفی ریگی، علی و بساک نژاد، سودابه (۱۳۹۷)، «نقش بلوغ عاطفی، خودتاب آوری و هوش معنوی در پیش بینی سازگاری با دانشگاه، با کنترل انعطاف پذیری شناختی در دانشجویان پرستاری و مامایی دانشگاه جندی شاپور اهواز»، **مجله دانشگاه علوم پزشکی قم**، سال دوازدهم، شماره ۷، ص ۶۹-۷۸.
- شفیع، معصومه؛ بشرپور، سجاد و حیدری راد، حدیث (۱۳۹۵)، «مقایسه نگرش های ناکارآمد و

- انعطاف‌پذیری شناختی در زنان با و بدون سابقه طلاق»، *فصلنامه علمی پژوهشی زن و فرهنگ*، شماره ۳۰، ص ۱۰۳-۱۱۲.
- عطادخت، اکبر؛ جعفریان دهکردی، فاطمه؛ بشرپور، سجاد و نریمانی، محمد (۱۳۹۴)، «اثربخشی آموزش گروهی تحلیل رفتار متقابل در افزایش انعطاف‌پذیری شناختی و ارتقای عملکرد خانواده در زنان دارای اختلافات زناشویی»، *فصلنامه شخصیت و تفاوت‌های فردی*، شماره ۸، ص ۲۵-۴۴.
  - فاضلی، مژگان؛ احتشام‌زاده، پروین و هاشمی شیخ‌شبنانی، اسماعیل (۱۳۹۳)، «اثربخشی درمان شناختی-رفتاری بر انعطاف‌پذیری شناختی افراد افسرده»، *مجله اندیشه و رفتار*، شماره ۳۴، ص ۷۲-۵۳.
  - فیاض صابری، محمدحسن؛ توزنده‌جانی، حسن؛ ثمری علی‌اکبر و نجات، حمید (۱۳۹۸)، «پیش‌بینی پایداری ازدواج بر اساس سازگاری زناشویی و خودابرازی جنسی با میانجی‌گری هوش هیجانی»، *مطالعات تربیتی و روان‌شناسی*، سال نهم، شماره ۲، ص ۵۶-۷۰.
  - کمال‌جو، علی؛ نریمانی، محمد؛ عطادخت، اکبر و ابوالقاسمی، عباس (۱۳۹۵)، «مدل علی تأثیرات هوش معنوی و اخلاقی بر روابط فرازناشویی با واسطه‌های شبکه‌های مجازی و رضایت زناشویی»، *پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی*، شماره ۲۴، ص ۵۳-۷۳.
  - کهندانی، مهدیه و ابوالمعالی‌الحسینی، خدیجه (۱۳۹۶)، «ساختار عاملی و ویژگی‌های روان‌سنجی نسخه فارسی پرسش‌نامه انعطاف‌پذیری شناختی دنیس، وندروال و جیلون»، *فصلنامه علمی پژوهشی روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی*، شماره ۳، ص ۵۴-۷۰.
  - مددی اشکیکی، میترا و رحمانی، محمدعلی (۱۳۹۶)، *رابطه بین نگرش‌های ناکارآمد و تحریف‌های شناختی با انعطاف‌پذیری شناختی با میانجی‌گری طرحواره‌های ناسازگار اولیه*، مرکز بین‌المللی دانشگاه شیراز.
  - نصرافهانی، نرگس و اعتمادی، احمد (۱۳۹۱)، «رابطه ویژگی‌های شخصیتی با هوش معنوی و کیفیت زندگی در دانشجویان دانشگاه علامه طباطبایی»، *مجله تخصصی پژوهشی و سلامت*، سال ۲، شماره ۲، ص ۲۲۶-۲۳۵.
  - نوری، حشمت‌اله و شهیداد، عاطفه (۱۳۹۶)، «بررسی رابطه بین هوش معنوی و هوش اخلاقی با رضایت زناشویی در زنان متأهل»، *مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی*، سال سوم، شماره ۱، ص ۵۶-۶۷.
- Cobbinah, J. (2020). Pre-Marital Counselling and Sustainability of Marriages in Contemporary Ghanaian Society. *International Journal of Political Activism and Engagement*, 6(1), 51-53.

- Irastorza, N. (2017). Sustainable marriages? Divorce patterns of binational couples in Europe versus North America. *Journal Indexing and Metrics*, 16(4), 649- 683.
- Khurana, K. (2011). Effects of spiritually demensions on marital satisfaction. *Global Journal of Enterprise Information system*. 9(2), 117-122.
- Mahoney, A. , Flint, D. D. , McGraw, J. S. (2020). Chapter 9 - Spirituality, religion, and marital/family issues. *Handbook of Spirituality, Religion, and Mental Health (Second Edition)*. 159- 177.
- Munawar, Khadeeja; Tariq, Oma-ma. (2017). Exploring Relationship Between Spiritual Intelligence, Religiosity and Life Satisfaction Among Elderly Pakistani Muslims *Journal of Religion and Health*, PP 781-795
- Pinto, C. T. , Pinto, S. (2020). From spiritual intelligence to spiritual care: A transformative approach to holistic practice. *urse Education in Practice*. 47, 1-11.
- Sandra, H. , & Starks. , Aaron, W. , Hughey. (2003). African American Women at Midilife: The Relationship between Spirituality and life satisfaction, 2, 133-147.